

Rerum Naturalium Fragmenta No. 93

<i>Szemere László:</i> Pár szó a nyaktekercsről	3
<i>Szemere Zoltán:</i> A höcsik Magyarországon	9
<i>Szemere Zoltán:</i> A zöld küllő Magyarországon	11
<i>Szemere László:</i> A fakéregodú	13
<i>Szemere Zoltán:</i> A szürke küllő (<i>Gecinus canus</i>) Magyarországon	19

Budapest
1935

.

Rerum Naturalium Fragmenta

Szemere László szerkesztése:

Budapest II., Debrői-u. 15

Pár szó a nyaktekercsről

Írta: Szemere László.

A nyaktekercs – *Jynx torquilla* L. – pacsirtanagyságú, barnás-szürkés, must-rázott, puha tollú madárka, mintegy kisebb kiadása a kakukknak.

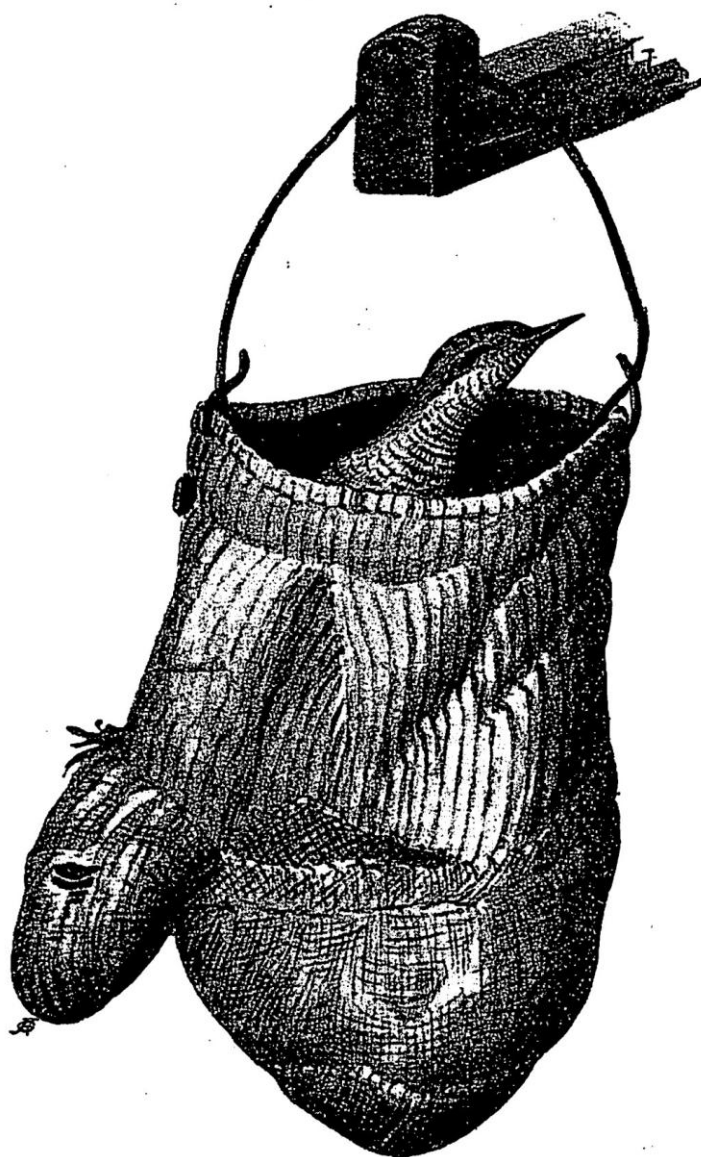
Lába is olyan, azaz két lábujja előre, kettő meg hátrafelé áll. Szeme sárgás. De mindezeket a bélyegeket nem igen muto-gatja s így jelenlétét a kertben nagyjából vércsére emlékeztető hangja árulja el. Kli-kli-kli-kli, vagy kji-kji kszji kjü-kjü formán szól, de jobbadán ezt is csak tavasszal hallhatjuk az igen elvo-nult magánéletű nyaktekercstől.

Kéregszínű tollával alakoskodik, ha figyeljük, meglapul valamely vastagabb ágon, de azonkívül sem nagyon fürge, úgy hogy a kezdő madárismerő nehezen ismeri fel, illetve nem igen találkozik vele.

Azonban a kertészeknek érdemes vele egy kicsit törődni. Még-pedig azért, mert a nyaktekercs hangya-specialista! Eledelének zömét a hangyák képezik, melyeket hegyes, ragadós nyálkával bevont nyelvével fogdos. De összeszedi a hangyatozásokat is, végül efféle táplálék híján átkutatja a fakéreg repedéseit, honnan kisedi az álcákat, petéket, ha ácsolás nélkül teheti.

Költözködő, április közepétájt érkezik hozzánk vissza. Mielőtt a haszon és teher tétel-lapjait nézegetnők, felemlítem, hogy odúban költ.

Bemutatom itt Csörgey Titusz egyik rajzát, amely madarunkat alkalmi szükségletében, egy favágókesztyűben mutatja be. Valamely favágó kunyhóban felejtették az obligát kesztyűt erdei munkások a tél végén s a tavasszal háborítatlan kunyhót egy pár nyaktekercs igen alkalmas tanyának vélte családja megalapítására.

Rátérve madarunk kárára-hasznára, úgy általában minden fórum csak hasznosnak tartja, hiszen a hangyák úgy a kertben, mint a lakásokban, sok galibát csinálnak.

Valami keveset azonban terhükre kell, hogy rójunk és pedig azt, hogy gyakran elfoglalnak olyan odút, amelyben már más madár költ. Lehet az cinege, avagy profán veréb, neki mindegy, ha szemét vetette az illető lakására, nem respektálja a korábbi foglaló jogait kidobálja tojásait, avagy fiókáit, hogy aztán az elfoglalt fészekben ő költsön.

Ilyenformán évről-évre tönkremegy 1-2 fészekalja hasznos madár is. Érdekes, hogy az otthonukat olykor még nagyobb termetű madarak ellenében is szívósan védelmező madarak a nyaktekercs ellen nem lépnek fel a kellő eréllyel. Talán szúrós, kígyószerű tekintete varázsolja meg őket?

Fészekfoglalásától eltekintve, a nyaktekercs aztán békén megfér a körülötte lakó madarakkal. Az előrelátó madárbarát úgy segítsen madarain, hogy elegendő számú fészekodút tegyen ki és pedig néhányat pont április közepén, mikor már cinegéink zöme tojáson kotlik. A megérkező nyaktekercs találván alkalmas odút, békén hagyja a többi odú lakóit.

Az ilyen pót-lakásokra vonatkozólag azt kell megjegyeznünk, hogy az lapos aljú nem lehet. Ha nem harkályodú-utánszatokat (esztergályozott aljú mesterséges odvakat) teszünk ki, hanem házilag rótt ládikákat, akkor azoknak az aljára tegyünk egy-két marék fűrészport.

A nyaktekercs ugyanis nem épít fészket, hanem vagy az eredeti faodú korhatag aljára tojja tojásait, vagy az odúba épített cinegefészkekbe.

Ilyenformán kis körültekintés és gond kell ahhoz, hogy egy kert vegyes-lakosságú polgárai között a lakásvillongásból eredő háborúságnak elejét vegyük. Hogy megéri-e a nyaktekercs ezt a gondosságot!? Valószínűleg, mert a hangyák korlátozásával igen fontos szerepet játszik a növényvédelemben.

Nem tartozom abba a táborba, amely csupán a madaraknak tulajdonítja az eredményes gyümölcstermesztést, de az a bizonyos – fentebb említett – korlátozás, rendőri szerep, egyáltalán nem hagyható figyelmen kívül. Valamelyes tömeges rovarinvázió esetén a madarak legfeljebb megtizedelhetik a kártékony sereget, de ki nem irthatják.

De a madarak irtják a rovarokat olyankor is, mikor még azok gyéren vannak, tehát mikor a kertész, avagy a gazda majdani kártételükre még nem is gondol. Ez az a bizonyos rendőri szerep, amely nélkül rovar-invázió esetén a baj még nagyobb lehetne. S a felületes szemlélő azt is figyelmen kívül hagyja – nem is gondol rá –, hogy hány esetben nem áll be bizonyos invázió, s hogy ezek elmaradását más tényezők között talán a madaraknak is köszönhetjük!

Azért a kevés gondosságért a mi madaraink folyton ébren vannak s kétségtelenül több hasznot hajtanak, mint amennyibe szerény hajlékuk nekünk került, még ha alkalmi kártételeiket le is számítjuk.

A madár nem gép, sem nem vegyszer, hogy mindég egyformán hasson s az cselekszik ésszerűen, aki valamely adottsághoz hozzászámítja azt is, hogy mit nyújthatnak a madarak, illetve miben segíthetnek nekünk s hol árthatnak. Az ártalom elleni etikus (és jogszerű) védelem van érintve a fenti mondatokkal.

Aki erdő közelében lakik, annak nem célszerű mákot termesztie. Ha mégis termeszt, a cinegék erősen rá fognak járni. Elriasztani a cinegéket bajos. Lelőni könnyű, de jogtalan cselekmény. (A törvény tervezője magasabb, országos szempontból ítélte meg az efféle kérdéseket s döntése előtt országos átlagokat mérlegelt.)

De elkészáltam tollammal kissé a nyaktekercsektől, meg a hangyáktól. Talán nem lesz céltalan felemlíteni itt is azt, hogy a hangyák dédelgetik a levéltetveket. Nemcsak hogy nem bántják őket, de még óvják is őket, széthurcolják a még fertőzetlen fákra is. Ők aztán a levéltetvek édeses váladékát gyűjtik össze, ahogy azt a méhek is cselekszik.

Az is tudva van, hogy a levéltetvek váladéka jó tenyésző helye többek között a korompenésznek s azt is tudjuk, hogy ennek kártétele nem jelentéktelen.

Tehát a nyaktekercs közvetve hasznos azáltal, hogy úgy a fákról, mint a földről felszedi a hangyákat s így a levéltetvek patronusait ritkítja s ezáltal a korompenész terjedését is csökkenti.

Ezért a nyaktekercsnek kertünkben való megtelepedését csak ajánlani tudjuk. Fogadjuk el az ő segítségét is, miközben magunk se felejtkezzünk meg mind-ama tennivalókról, amelyeket a hangyák ellenében (ez esetben), no meg a levéltetvek

ellen is tenni javaslatos – de erről írjanak már mások. Azaz hogy írtak is már, hiszen elég csak lapunknak eddigi évfolyamait átböngészni, ott mindenki minden ellen meggleli a szükséges tennivalókat.

(Növényvédelem, 1933, vol.9, no.8, p.155-156)

A hőcsik Magyarországon

Szemere Zoltán

A hőcsik Magyarországon szintén a ritkább fajok közé tartozik, amely csak a magas hegyvidék szálerdőségeit lakja, tehát főként Erdélyt és a Kárpátokat. Előfordul Horvátországban is, elsősorban a magasabb Karsztvidéken.

Így Hirt z 1910 július 16-án három repített fiókat talált Mrkopalj vidékén. Tojásai, tudtommal, egyetlen hazai gyűjteményben sincsenek meg. Ertl Gusztáv említi, hogy 1895. május 20-án találta tojásait Feketevágon 960 méter magasságban. Ezek hol-létéről nincs tudomásunk.

Állandó madár, amely csak tél idején húzódik le az állandó tanyája közelében levő alacsonyabb vidékre.

Ennek a fajnak is vannak különböző alfajai, amelyek közül a hőcsik (*Picoides tridactylus alpinus* Brehm) a nálunk előforduló és fészkelő alfaj, míg az északi hőcsik (*Picoides tridactylus tridactylus* L.) nálunk legfeljebb téli vendégként fordulhat elő. A kérdés tisztázása, hogy pl. az északi alfaj tényleg előfordul-e nálunk, még szintén a jövő kutatás föladata.

A két alfaj a következőkben különbözik egymástól. A hőcsik csőre gyengébb, a hát kevésbé fehér, a hát eleje fekete néhány fehér folttal, háta és farcsíkja jócskán feketés, oldalain lényegesen több a fekete szín, a lágyék tollain a fekete és fehér szín egyenlő mennyiségben fordul elő, a mell oldalain levő fekete sávok jóval szélesebbek. A méretekben nincsen különbség.

A hősik gazdasági jelentősége minimális, illetőleg ritkasága miatt jóformán ismeretlen. Mint ritka madarat a magyar madárvédelmi törvény védelem alá helyezte.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.9, p.109-110)

A zöld küllő Magyarországon

Szemere Zoltán

A zöld küllő – zöld harkály, külü, zsolna, zsóna, sárküllő, horokály, zöld-harkály – Magyarországon eléggé gyakori madár. Valószínűleg a közép-európai zöld küllő (*Gecinus viridis pinetorum* Brehm) alfaj az, amely nálunk előfordul, míg az északi zöld-küllő (*Gecinus viridis viridis* L.) legfeljebb csak mint téli vendég fordul meg nálunk. Az idevonatkozó vizsgálatok még nincsenek lezárva.

A két forma között az a különbség, hogy a nálunk előforduló közép-európai zöld küllő csőre és szárnya valamivel kisebb. Ennek a szárnya 162-167.5 mm, csőre pedig 45-48 mm. Ezzel szemben az északi forma méretei: a hím szárnya 169-172, a nőstényé 165-169; farkhossza 105-115, csüdhszája 30-33, csőr-hossza 50-53 mm.

A télen előforduló nagyobb méretű zöld küllők tehát északi vendégek s a magyar madártan érdekét szolgálja, aki ilyen példányt beküld valamelyik intézménynek.

A nálunk honos zöld küllő nagyjában állandó madár, amely télen át legfeljebb kóborol, de nem vonul – legalábbis nincs kimutatva – délibb vidékekre. Nálunk inkább a sík és dombos vidékek madara, de a magasabb vidéken is előfordul, így Führer a Negroi csúcson még 1500 méter magasságban is észlelte.

Gazdasági jelentőségét tekintve, a zöld küllőt tán leginkább közömbös madárnak lehet minősíteni, különösen erdőgazdasá-

gi szempontból, mert éppen úgy fogyaszt hasznos, mint káros hangyákat. Csiki Ernő gyomortartalom-vizsgálatai szerint táplálékát főleg hangyák alkotják és pedig leginkább az apróbb fajok, mint pl. a *Lasius niger*, melyből néha 400-600 darabot is fogyasztott egyetlen lakoma alkalmával.

Lovassy szerint lótetűt is fogdos, a télire összerakott kukorica-szár-asztagokból kivagdossa a kukoricamoly álcáit, de hasznát leginkább a gyümölcsösben érvényesíti, mert nemcsak irtja a veszedelmes rovarokat, hanem működésével rá is tereli a kertész figyelmét a beteg, rovaroktól megtámadott törzsekre s ezáltal idején való megvédésére fölhívja a figyelmét. Loos Kurt szerint a *Scolytus pruni* és *Sc. rugulosus* nevű almapusztító-bogarak pusztításával is jelentékeny hasznót hajt.

Mindent összevéve inkább védendő madár, mert semmi jelentékenyebb kártétele nincs. A magyar madárvédelmi törvény is védelem alá helyezi.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.9, p.112-113)

A fakéregodú

Írta: Szemere László

E cikkem is a madárvédelem jegyében fogamzott; szó lesz benne a fészekodvak terén eszközölt némi újításról, s általában a fészekodvak körüli alkalmi munkálatokról.

Szívem nem tudott elszakadni a madaraktól, az igaz; hogy nem is akart; sőt amióta skvarkám, kertem van, azóta anyagi érdekem is fűződik az ég madaraihoz. A skvarka a néhai való jó sárosi tréfatájszólás szerint kisebb földdarabot tesz, amin elfér az a bizonyos hét szilvafa. Hát a fővárosi forgatag, elfoglaltság közepette is együtt érzek távoli hét szilvafámat tisztogató cinegéimmal s alig várom azt az időszakot, amikor érdekükben valamit tehetek.

Tulajdonképpen a madárvédelem alappillére az ügyszeretet. Azután az elhatározás. Ezentúl az anyagiak könnyen kikerülnek. Rang és mód szerint rendelünk kész fészekodvakat, avagy szétnézünk portánkon a végből, hogy fészekodvainkat a portáról kikerülő anyagokból hogyan alkossuk meg. Immár nem olyan nagy tételek ezek az anyagok. Tapasztalásból tudom, hogy a hangulat és az elhatározás a legfontosabb két tényező, melyek után a többi már könnyen jön.

A gyakorlat azt mutatja, hogy a fészekodvak kihelyezésének az időpontja a legtöbb gazdának szorgos munkaidőre esik. Október hónapban célszerű kitenni. az odvakat, mondja az ukáz – nagyon helyesen –, hogy az ekkor kóborlásba kezdő cinegék azokat idején felfedezhessék, s tavasszal aztán el is foglalják. Október azonban mezőgazdaságilag drága idő, amikor az őszi

szántások, vetések, terménybetakarítások miatt se a gazdának, sem alkalmazottainak nincs arra való ideje, hogy a madarakkal foglalkozhassanak.

Hanem ez nem teszi azt, hogyha októberben nem látjuk el fészekodvakkal gyümölcsfáinkat, hát akkor egyáltalán ne lássuk el.

Végeztessük hát a munkálatokat télen át, amikor nincs szorgos mezei munka s a napszám is olcsó.

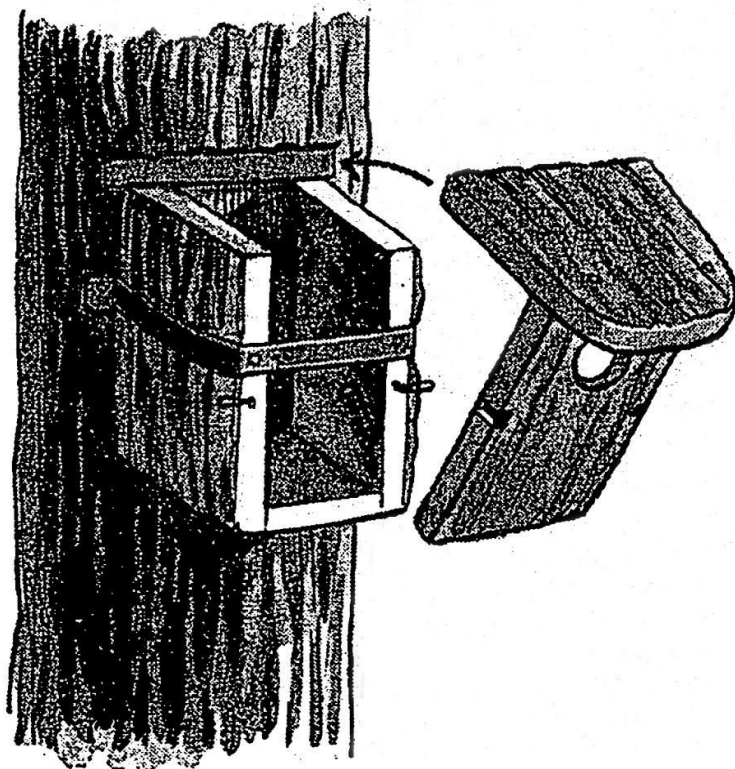
Ha sok fészekodút kell kihelyeznünk, az már időbe kerül, ha odút magunk csinálunk, az még többbe. A kinn levő odvak karbantartására is fel-megy egy-egy nap.

Munkánkba vigyünk be bizonyos tervszerűséget. Széjjelnézve kertünkben, fás utainkon, állapítsuk meg mindenekelőtt azt, hogy hány fészekodúra van szükségünk. Úgy 25 fára számítsunk 1-1 odút. Ezután az odvak minőségét kell eldönteni, részben a portánkon előforduló, illetve megtelepíthető fajok szám-bavételével; részben a macskákra való tekintettel.

Ahol a macskákat nem tudjuk, vagy nem akarjuk kiirtani, ott függő fészekodvakat is helyezzünk ki. De a meredek falakra, ereszaljakba tett odvak is biztonságosak e tekintetben. Ezekbe azonban első soron verebek szoktak betelepedni.

Szokásos főleg fiatalabb gyümölcsösben az, hogy a fészekodvakat sima vascsőoszlopra helyezik. Az ilyen, nyíltan levő, 2-3 m magasan levő odúba nem szeret költeni a veréb. Másként a macska ellen lefelé csóvás-tüskés ágakkal kell körülvenni azt a fát, amelyik az odút tartja.

Nem terjedtek el kellőleg a nagy nyílású fészekodvak sem. Pedig tanyahelyen vagy faluszélbe eső portán érdekesebbnél-érdekesebb (és hasznos) madarakat, kuvikokat, seregélyeket, búbos bankákat stb. csábíthatunk magunkhoz.

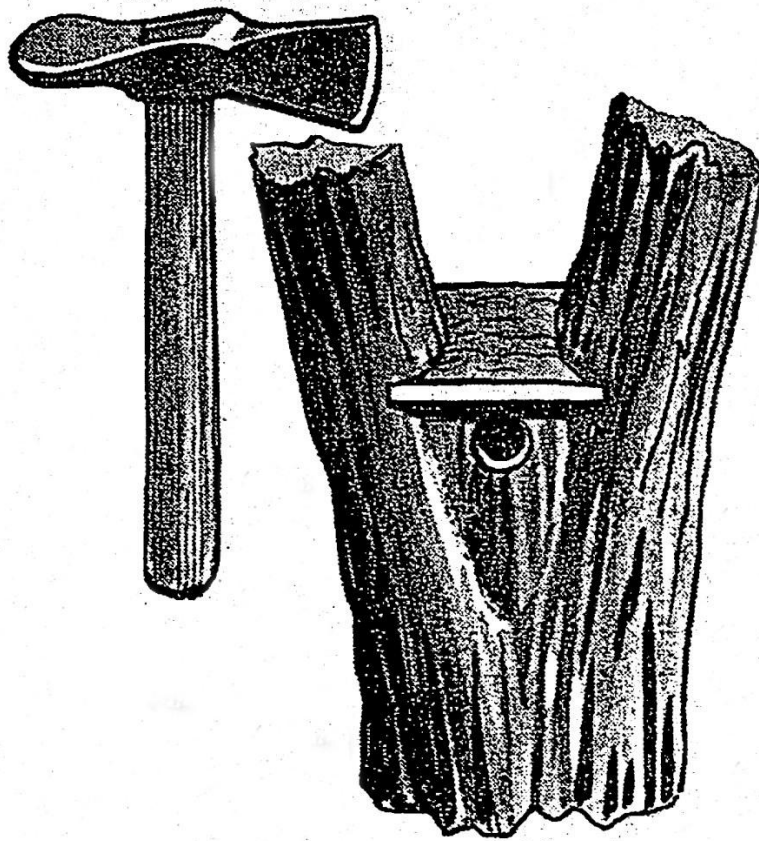

Kis tanyámon most azon mesterkedem, hogy a bizalmatlan kék csókákat csalogassam területemre. (Eddig csak seregélyig és kuvikig vittem!) Hogy megtelepedésre bírjam őket – legalább jövőre – fakéregodút készítettem a számukra, de más madara-
im részére is.

Miután ezeket a szélesebb fák védettebb részein helyezem el, „mimikri-odúknak” nevezhetném őket. Hogy a tartóléc elesik, odvaink közelebb simulnak a fatörzshöz, s ezáltal nem is olyan feltűnők. Amikor meg a természetes faelágazások közét képezem ki odúnak; vagy ha egy természetes öblösödést fedek le egy

röplyukkal ellátott fakéreggel, akkor meg odvainkat az avatatlan szemek nem is veszik észre egykönnyen.

Ilyen odvakat természetesen csak az készíthet, akinek telkén törzsvastagságú, megtermett fák vannak. Ezeken az adottságokhoz alkalmazkodva állapítjuk meg a rájuk szerelendő odvak számát. A helyzethez képest apróbb vagy nagyobb madaraknak való fészekhelyeket s ehhez képest az elülső fakérgen is megfelelő röplyukat vágunk.

Anyagunk olyan fakéreg, amelyen kevés nemkéregállomány is van, ami nélkül az odvak nem lennének eléggé szilárdak s hamar tönkre is mennének. Legegyszerűbben az olyan szél-deszkákból meríthetjük anyagunkat, amin elég fakéreg is van. A széldeszka minden fatelepen kapható s a legolcsóbb deszkaféleség.

De a tűzifának hozott tönkök, avagy akármely okból kivágott nagyobb fánkból is nyerhetünk alkalmas anyagot. A széldesz-kákat már csak szétfűrészeljük s azonmód felhasználhatjuk. A tűzifát előbb a szokásos módon elfűrészeljük, azután lehasítjuk a 25-30 cm hosszú törzsdarabokról a kérget, persze a fa belsejéből is maradjon rajta valamennyi. Ahol deszkafűrészelésre való berendezés van, ott levágathatjuk a törzsről a széldeszkat egész hosszában is.

Az odú építése a következő: Egy tervbe vett odúnak elkészítjük az oldalait és az alját úgy, hogy a kéreg kívül, illetve alul kerüljön. Az oldalakat az aljazattal szilárdan összeszögeljük.

Ezután a megfelelő nagyságú mellső részt készítjük el, tetején a röplyukkal. Majd fedelet szabunk rá s ezt úgy szögezzük a mellső részre, hogy az odú befedhető s két füles csavarral (ábránkon f. f.) arra erősíthető legyen. Ne csak elől álljon ki a fedél, de a másik három irányban is nyúljon ki az odún túl 1-2 centiméterrel.

A további munkához készítsünk elő polyvával kevert agyagot s néhány lecsípett fejű szeget. Ezekből kettőt-kettőt az odú oldalainak hátsó éleibe verünk be félig, tehát ott, ahol a fának fekszenek. A fatörzsről az egyenetlen kérget kis fejszével lefaragjuk s ezután az oldalakat a kiálló szegeknél fogva rászögezzük a törzsre. A fedélnek a fa felé való nyúlványa részére fűrészszel és vésővel vágunk kis árkot. (Lehet a fedél bádoglemez, amikor is csak egy fűrésznyom kell.)

Mindezen munkálatoknál arra ügyeljünk, hogy a fa elevenjébe ne vágjunk. Ha a törzs vastag s durva kérgű, könnyen megy ez.

Eszközül egy olyan kis fejszét használunk, amelyiknek foka kerek élű, kis éles kapának van kiképezve. Ezzel, illetve éles kapa oldalával a mélyedéseket tágíthatjuk, vagy az elágazások közeit formáljuk homorúra. Közben persze a vésőt is használhatjuk.

Ha az odú két oldala s alja már rögzítve van, akkor agyaggal eltapasztjuk a réseket, bőven hagyva az agyagból a külső érintkezési felületekre is. A nagyobb odvakat ezenfelül egy dróttal, vagy bádogszalaggal is a törzshöz rögzítjük. A füles csavarok helyett két rendes, fába járó csavarral is rögzíthetjük a mellső részt, főleg ott, ahol avatatlanok is hajlandók óvatlan pillanatban az odúba kukucskálni.

Az ilyen odúnak nagy előnye az, hogy könnyen tisztogatható. Amikor tapasztunk, az odú aljába csapott agyaggal csészét formálunk, aminek a nyaktekercs fog nagyon megörülni. Az ugyanis nem rak fészket az odúba.

A törzselágazások kialakításához két oldallap s egy fedő kell, amelyeket a fa idomainak megfelelőleg formálunk s helyezünk el.

A sározást az efféle odvaknál időnként ellenőrizzük, a repedéseket újra agyagozzuk.

(Növényvédelem, 1935, vol.11, p.251-252)

A szürke küllő (*Gecinus canus*) Magyarországon

Szemere Zoltán

A szürke küllő – szürke harkály, hamvas küllő – Magyarországon szintén rendszeresen előforduló, nem éppen ritka madár, amely azonban inkább az ország keleti és magasabb hegyvidékein honos és ott helyettesíti a zöld küllőt.

Előfordul az északi hegyvidéken is. A Negói csúcson 1509 méterig észlelték. Állandó madár, amely legfeljebb kóborolgat, de nem vonul el.

Gazdasági jelentőségére nézve legfeljebb közömbösnek lehet minősíteni, de legkevésbé sem károsnak. Főleg hangyák, Csiki Ernő vizsgálatai szerint túlnyomóan közömbösek, alkotják a táplálékát. A gyümölcsösökben azonban főleg hasznos, ezért a magyar madárvédelmi törvény is a védendő madarak közé helyezte.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.9, p.114)